
ЗМІСТ

РАДІСТЬ – ДИТИНСТВО – ЧИТАННЯ: БАГАТОСТУПЕНЕВА КОРЕЛЯЦІЯ КОГНІТИВНОГО ГОРИЗОНТУ ЧИТАЦЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ	6
---	----------

РОЗДІЛ 1. ЛАБІРИНТАМИ РАДОСТІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ (ВІД АНТИЧНОСТІ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)	16
--	-----------

1.1. «Стіл і чаша», або «Радість стосовно самого себе»: екзистенційні витoki та джерела філософського осмислення радості в добу Античності	16
1.2. «Дай мені, скільки сам знаєш», або заховане у «готичному соборі»: спроба віднайти радість у лабіринтах Середньовіччя	44
1.3. «Повнокровна, заохочена й задіяна до руху земними пристрастями» чи «З абсолютною достовірністю, яку має сама природа»: трансформація поняттєвої парадигми радості у філософській думці. Відродження та бароко	54
1.3.1. Відродження: акценти та вектори радості	54
1.3.2. Барокова парадигма радості як онтологічної категорії	71
1.4. «У спокої, радості і веселоцях, піднімаючись із однієї сходинки на іншу, більш високу» для утвердження: «що розумне, те дійсне, і що дійсне, те розумне» (доба Просвітництва та «Нових часів» у смисловій розбудові «радості»)	76
1.5. «Будь-яка жива радість – це омана, мрія...»: «філософія життя» в пошуку сенсу людської екзистенції	90
1.6. «Квант – комп'ютер – ген», або для тих, «хто уже знає все»: постнекласичні відкриття «радості»	99

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РАДОСТІ Й ДИТИНСТВА: ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНТЕКСТ	110
---	------------

2.1. Поетологічна парадигма радості: теоретично-методологічні засади дослідження	112
2.1.1. Конфігурації герменевтичного кола у методологічному полі дослідження літератури про дітей	117

2.1.2. Феноменологічні аспекти пізнання художнього світу дитинства	120
2.1.3. Вектори трансформації засад рецептивної естетики у методологічну сферу рецептивної поетики в контексті вивчення літератури про дітей	121
2.1.4. Методологічні принципи дослідження літератури про дітей (концепції дитинства та субкультури дитинства)	124
2.2. Смыслові трансформації «радісних контекстів»: ідея початку ХХ століття у філософсько-літературній проекції початку ХХІ століття	130
2.2.1. Літературно-художні витоки концепту «радість» у світовій літературі (Елеанор Портер «Поліанна»)	130
2.2.2. Трансцендентні контури світопізнання крізь призму радості (Юстейн Гордер «Світ Софії»)	138
РОЗДІЛ 3. ОБРАЗНО-СТИЛЬОВІ ДОМІНАНТИ МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ В «НАРАТИВІ РАДОСТІ» У ПРОЗИ ПРО ДІТЕЙ	150
3.1. Смыслова трансформація аналітичної моделі художнього тексту в дискурсі літератури про дітей	150
3.2. Екзистенційні виміри дому в моделюванні художнього світу повісті Юстейна Гордера «У дзеркалі, у загадці»	153
3.3. Часопросторові «координати» пам'яті як домінанта реалізації художньої дійсності у романі Юстейна Гордера «Помаранчева дівчинка»	168
3.4. Особа/особистість як центр художнього моделювання сучасної прози про дітей/дитинство	182
2.4.1. «Особоцентричність» як композиційна домінанта моделювання світу дитинства в романі Джонатана Сафрана Фоера «Страшенно голосно і неймовірно близько»	182
3.4.2. «Самість–самотність–усамітнення»: парадокси радості дитинства у повісті Анни Гавальди «35 кіло надії»	197

РОЗДІЛ 4. РЕЦЕПТИВНІ ДОМІНАНТИ ДИТИНСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ РАДОСТІ В ІДІОСТИЛЬОВІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ	
Ю. ГОРДЕРА, ДЖ. С. ФОЕРА, А. ГАВАЛЬДИ	214
4.1. Читач як реципієнт радості в художньому світі повісті Юстейна Гордера «У дзеркалі, у загадці»	216
4.2. Юстейн Гордер «Помаранчева дівчинка»: рецептивно-смыслотворчі домінанти у пізнанні радості	229
4.3. Реінтерпретація трагедії: трансформація рецептивного горизонту роману Джонатана Сафрана Фоера «Страшенно голосно і неймовірно близько» у контексті радості	253
4.4. «Автор–герой–читач»: емоційні максими двох світів у повісті Анни Гавальди «35 кіло надії»	270
ВИСНОВКИ	281
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	290

РАДІСТЬ – ДИТИНСТВО – ЧИТАННЯ: БАГАТОСТУПЕНЕВА КОРЕЛЯЦІЯ КОГНІТИВНОГО ГОРИЗОНТУ ЧИТАЦЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Радість і література – література як радість, література про радість, радість у літературі (завдяки літературі) – в калейдоскопі світоогляду цій «парі» належить особливе місце. Передусім тому, що дотепер ніхто з літературознавців не звертався до художньої (радіше, художньо-поетологічної) парадигми цієї кореляції. Ймовірно, серед причин ключовою є самозрозумілість сенсу літератури як естетичного універсуму, а отже – того її загального атрибуту, як джерела насолоди, задоволення, можливості відсторонитися від «дійсної реальності» та опинитися у «фікційній реальності», що сама собою знаменує радість (у цілісному семантично-сисловому ряду). Цілком погоджуємося, що «людина від природи хоче читати, вона заряджена цією магією відтворення тексту» [84, с. 9], та водночас варто визнати, що «читання має характер впочування, самопроекції, самоототожнення. Воно неминуче змінює книгу, пристосовує її до турбот читача» [116, с. 169]. Отож, простування до глибин онтологічного сенсу, що інтенційно наявний у книзі, а далі – до найширших горизонтів його пізнання та розуміння, становить чи не найзахопливішу мандрівку для читача і чи не найпотужнішу мотивацію для розпросторення літературознавчої думки.

Зокрема, Т. Бовсунівська апелює до міркувань американського психолога Л. Фестінгера, котрий уважає, що «одним із головних чинників, керуючих поведінкою людини, є когнітивний дисонанс – суперечності в знаннях, які породжують внутрішню тривогу і спонукають людину до дій, покликаних усунути цю суперечність» [33, с. 482], Ж. Женетт акцентує на тривозі сучасної людини та зумовленій цим потребі бодай часткового геометричного впорядкування світу, який має бути сприйнятим, пізнаним

та зрозумілим. Початки двох століть – XX і XXI – яскраво засвідчують парадоксально-кардинальну зміну ціннісних парадигм. Скажімо, «нову парадигму в дискурсі письма було закладено на зламі XIX–XX сторіч. Цей час справедливо називають вибухом найнесподіваніших інтелектуальних ідей, як наприклад, ідея “смерти автора” чи ідея тиші й мовчання як онтологічної значущості. Загострена увага до мовчання, на думку багатьох дослідників, часто свідчить про певні кризові симптоми, що особливо характерні для межових культурних і літературних ситуацій, у яких посилюються песимістичні настрої, відчуття безсилля, занепаду тощо» [94, с. 174]. Кризова симптоматика зумовила непересічні явища у культурі, зокрема, в дискурсі художнього письма. Названі Марією Зубрицькою (як і чимало інших) засадничі ідеї втілилися у наукових дослідженнях літературної класики, сучасної (на різних етапах її становлення) літератури, тенденцій світового літературного процесу, національних варіантів та модифікацій провідних стильових течій, напрямів. Натомість Н. Поліщук, аналізуючи тенденції початку XXI століття, зауважує: «Формула людського – це пам’ять плюс надія [...], це дві дуже людські здатності, що ними прикриваємось у порожнечі. Зрештою, й не прикриваємось – насправді, ми зриваємо з себе будь-які оболонки, переступаємо межі. Відкритість – єдине, що нам залишається. Щоби знаходити хоч якесь порозуміння з іншими, з усім, що навколо і всередині нас. Відкритість життю, відкритість смерті, відкритість минулому і відкритість майбутньому [...]. Це простір співіснування часу й вічності. І там, де нам це вдасться, там, де ми осягаємо – бодай на півноти – цю повноту, ми, можливо, нарешті стаємо собою» [192, с. 293]. Як бачимо, інтервал виміром у століття у поєднанні з дистанцією, що пролягла крізь надзвичайно велику кількість перешкод і засторог на шляху людської екзистенції, створив новий «онтологічний хронотоп», для якого потрібні значущі основи, загальні смислотвірні чинники. Для цього дослідження таким концептуальним поняттям є радість, що в системі наукових підходів, методологічних прийомів, аспектів поетологічного дискурсу буде транспоноване у матерію художнього тексту, у світ «дитинства не для дітей».

Новітнє літературознавство активно трансформує методологічні підходи до сприймання, інтерпретації та дослідження художнього тексту, окреслює контури нового наукового мислення, формує найчастіше синтетичні за структурою та фундаментальні за сутністю засади пізнання літературно-художнього феномену як у світовому вимірі, так і на рівні національних естетично-поетологічних систем. Одним із особливо значущих та маловивчених сегментів художньої літератури є література про дітей. Попри тривання термінологічної дискусії (дитяча література/література для дітей/література про дітей/література про дитинство тощо) «горизонт очікування» розширюється завдяки сучасним текстам, котрі рвучко увійшли до кола літератури. Межа століть традиційно є особливою: у сприйманні змінюваного світу, в осмисленні місця людини у нових світоглядно-еволюційних координатах, а також у системі естетичного освоєння нових процесів, подій, явищ, настроїв тощо. Саме з цієї позиції література про дітей переходової доби (кінця ХХ – початку ХХІ століть) видається навдивовижу динамічною як у плані художньої форми (зокрема, генологічної трансформації), так і з погляду заломлення складних онтологічних проблем, формування проблематики, неординарних стильових рішень на усіх рівнях поетики художнього твору. Серед численних та перспективних проблемних напрямів на особливу увагу заслуговує концептуалізація радості в художньому світі літератури про дітей. Попри позірно аксіоматичну синонімію понять «дитинство» і «радість», художній світ сучасної літератури про дітей дає можливість вивчити цю кореляцію і виявити досить несподівані варіанти її інтенційно-текстового вирішення.

З позицій багатьох невирішених питань у теоретичному осмисленні літератури про дітей і дитинство загалом, а щодо літературної творчості досліджуваних письменників (Юстейна Гордера, Джонатана Сафрана Фоера, Анни Гавальди), зокрема, наукова проблема (поетологічна парадигма радості) підтверджує, що «наука роздроблює світ, щоб заново скласти його в струнку систему понять; але ця мета віддаляється в міру наближення

до неї, система руйнується від будь-якого факту, який у неї не ввійшов, а число фактів не може бути вичерпаним» [196, с. 44]. Отже, проблематизація радості у художньому світі сучасної літератури про дітей зумовлює своєрідний ланцюжок актуальних у літературознавстві питань. Водночас центральна проблема монографії – вивчення поетики радості в сучасній світовій літературі про дітей (на матеріалі окремих творів) – дотепер перебувала поза увагою літературознавців. Системний аналіз прози норвезького письменника Юстейна Гордера, американського письменника Джонатана Сафрана Фоера та французької авторки Анни Гавальди з погляду поетики радості як безперечної домінанти створення поетологічної парадигми не лише уможливує глибоке осмислення феномену мистецького стилю названих авторів, але й сприяє розширенню літературознавчої думки про смислове втілення та художню репрезентацію чільних філософських категорій, визначальних для пізнання людиною себе, світу і себе у світі. Комплексний і системний розгляд обраної проблеми, а також цілісний аналіз поетологічних горизонтів норвезької, американської, французької літератур кінця ХХ – початку ХХІ століть у визначеному проблемному полі здатний заповнити лакуни вітчизняного й зарубіжного наукового дискурсу в царині спеціальних робіт, присвячених детальному вивченню як ідіостилу названих письменників, так і прикмет екзистенції радості у літературному процесі назагал.

Таким чином, головний осердяк цієї монографії є концептуалізація домінанти «радість» у просторі літератури про дітей кінця ХХ – початку ХХІ століть, що втілюється в особливій організації поетологічних мікросистем, передусім їх художніх моделей та жанрово-стильових рішень, формуванні цілісної художньої парадигми, а також розгортанні специфічної системи рецептивних координат, зокрема через специфіку діалогу «автор–читач» у сучасній літературі про дітей.

Намагаючись осмислити й систематизувати основні складові обраної для дослідження проблеми, авторка зосердилася на тому, аби:

- структурувати і конкретизувати теоретично-методологічні засади дослідження поетики радості у контексті створення художньої моделі сучасної літератури про дітей та її подальшого рецептивного розкодування в призмі «радісних» смислів;
- проаналізувати витоки літературно-художнього осмислення концепту «радість» у світовій літературі в контексті історико-типологічного дослідження категорії «радість» як поетологічного чинника, конкретизованого у визначеній часовій тривалості (початок ХХ століття – початок ХХІ століть), для з'ясування закономірностей історико-літературного процесу;
- дослідити ідіостильову репрезентацію дитинства у прозових творах про дітей Ю. Гордера, Дж. С. Фоера, А. Гавальди, зокрема, через аналіз домінантних принципів моделювання художнього світу творів в призмі поняття «радість»;
- показати філософсько-світоглядні, етико-естетичні, поетологічні особливості розгортання «наративу радості» в обраних для дослідження творах;
- розкрити своєрідність художньої образності у творах про дітей;
- виявити особливості моделювання художнього світу дитинства в окремих творах, що репрезентують національні літератури;
- окреслити і дослідити «рецептивні горизонти» сучасної світової прози про дітей через конкретизацію парадигми радості в художньому світі.

Об'єктом дослідження стали прозові твори Юстейна Гордера (романи «Світ Софії» (1991), «Помаранчева дівчинка» (2003), повість «У дзеркалі, у загадці» (1993 р.)); Джонатана Сафрана Фоера (роман «Страшенно голосно і неймовірно близько» (2005)), Анни Гавальди (повість «35 кіло надії» (2002)). Водночас його предметом є формування цілісної парадигми радості через розгортання «наративу дитинства» в сучасній літературі про дітей (на матеріалі окремих творів), моделювання художнього світу в парадигматиці радості, а також визначення окремих аспектів феноменологічної проекції моделі світу в авторській репрезентації та в межах рецептивного горизонту.

Методологічні засади дослідження сформовані на основі численних праць. Це філософські трактати та інші першоджерела («Про життя знаменитих філософів», «Життя, вчення та вислови знаменитих філософів» Діогена Лаертського, «Про блаженне життя» та «Моральні листи до Луцилія» Л. А. Сенеки, «Наодинці з собою» Марка Аврелія, «Сповідь», «Про вплив наук на звичаї» та «Про суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо, «Про педагогіку» І. Канта, «Про істинне та хибне благо» Л. Валли, «Вступ у психоаналіз», «Лекції про сновидіння» та «Майбутнє однієї ілюзії» З. Фрейда, «Людське, занадто людське. Книга для вільних розумів» (“Menschliches, Allzumenschliches: Ein Buch für freie Geister”) Ф. Ніцше, «Вступ до метафізики» та «Матерія і пам'ять» А. Бергсона, «Думки про виховання» Дж. Локка, «Дослідження людського розуміння» Д. Юма, теоретичні праці вітчизняних і зарубіжних філософів (В. Асмус, М. Афасижев, Ю. Баскин, М. Беленький, К. Бергер, Т. Васильєва, Б. Віц, А. Воронов, Р. Габітова, І. Гайдамавічене, О. Городиська, О. Горфункель, Д. Гринишин, Ю. Давидов, М. Дьяченко, Г. Зайченко, Е. Кассіер, М. Кириченко, Р. Кларк, С. Корнілов, О. Лосев, С. Лур'є, Л. Маркузе, Ю. Михаленко, І. Нарський, Б. Т. Ойзерман, Рассел, Л. Сулова, М. Тофтул, К. Фішер, Г. Фукс, А. Чанишев, Л. Штайн) та літературознавців (П. Баррі, Р. Барт, М. Бахтін, О. Бежан, Т. Бовсунівська, М. Гіршман, С. Гребінь, Р. Гром'як, І. Денисюк, Т. Качак, А. Компаньон, С. Ладивір, Л. Мацевко-Бекерська, П. Михед, М. Моклиця, Д. Наливайко, І. Папуша, В. Пахаренко, О. Родний, Г. Саган, Ж.-П. Сартр, А. Ткаченко, Л. Ушкалов, О. Чичерін, М. Фуко, В. Халізев, Б. Шалагінов та ін.). При розгляді аспектів філософського осмислення радості ми спираємося на студії історико-філософського та культурологічного дискурсів (дослідники названі вище); студіюючи комунікативну взаємодію між текстом і читачем, покликаємося на праці М. Бахтіна, Г. Грабовича, У. Еко, М. Зубрицької, В. Ізера, З. Лановик, П. Рікера, О. Червінської, Г.-Р. Яусса та ін.; аналізуємо аспекти сприймання та розуміння художнього тексту про дітей, апелюємо до ключових засад літературної герменевтики та праць послідовників цієї методології (Ф. Аст, Р. Барт, Г. Врубель, Г.-Г. Гадамер,

М. Гайдеггер, Е. Гуссерль, В. Дільтей, Е. Дюбшютц, М. Ернесті, Г. Зіммель, Е. Кеніг, Ю. Ковалів, В. Малахов, Р. Мних, Ф.-Д.-Л. Ранке, П. Рікер, Е. Шлейєрмахер та ін.); феноменологічний дискурс дослідження ґрунтується на ідеях Е. Гуссерля, Р. Інґардена, М. Мерло-Понті; методологія рецептивної естетики заснована на працях К. Ванхаузера, М. Ігнатенко, В. Ізера, Р. Інґардена, Г. Сивоконя, Г.-Р. Яусса та ін. У роботі використані теоретичні та прикладні здобутки наукових студій, присвячених дитячій літературі, зокрема її термінологічній дискусійності (В. Бавіна, А. Борщевська, Л. Брауде, К. Зайцева, В. Кизилова, Дж. Крюсс, А. Люблинська, Л. Кіліченко, М. Ніколаєва, Р. Нодельман, Е. Огар, О. Папуша, Ж. Роуз, Б. Салюк, Л. Скуратовська, М. Славова, І. Чернявська, З. Шевіт та ін.); а також окремі дослідження, присвячені певним аспектам поетики прози Юстейна Гордера, Джонатана Сафрана Фоера, Анни Гавальди (Т. Денисова, Н. Алхазова (Молдова), Ф. Колладо-Родріґез (Іспанія, Сарагоський університет), М. Фойер (Канада, Торонто), Ж. Гудман (США), Р. Фьорстрінге (Бельгія), Л. Вард (США)).

Цілісність і системність дослідження досягнені завдяки низці методів: аналізу і синтезу (для виявлення закономірностей і тенденцій конкретизації художнього світу сучасної прози про дітей), порівняльно-історичного та порівняльно-типологічного (для визначення та осмислення типологічних явищ у репрезентації «радості» в сучасній літературі про дітей та оригінальних аспектів стилю авторів, чиї твори становлять об'єкт дослідження), структурного (для окреслення художніх моделей радості в аналізованих творах із подальшим аналізом їх рецептивних проєкцій), поетологічного (деталізовані ключові рівні поетики досліджуваних творів), історико-літературного (для увиразнення тенденцій репрезентації обраної проблеми у просторі художньої літератури у столітній ретроспективі), методу рецептивної естетики (для визначення основних підходів до пізнання концепту «радість» у прозі про дітей). Застосовано принципи феноменологічного та герменевтичного дослідження тексту, деякі прийоми методів лінгвостилістичного та інтертекстуального аналізу, методика *close reading*.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у монографії *вперше* у вітчизняному літературознавстві проза Ю. Гордера, Дж. С. Фоера, А. Гавальди (зокрема, твори, що презентують світ дитинства у домінанті радості) представлена системно, цілісно і багатоаспектно, із застосуванням комплексної методики, що дотепер не була апробована на обраних для аналізу текстах; актуалізоване моделювання художнього світу сучасної літератури про дітей у контексті онтологізації радості як домінантного поетологічного принципу. Поняття «радість» та специфіка його онтологічних пластів і особливості репрезентації у науково-методологічному дискурсі *вперше* репрезентоване через генезу рецепції та інтерпретації категорії «радість»; визначено «точки відліку» літературно-художнього осмислення концепту «радість» у світовій літературі; показані особливості ідіостильової репрезентації дитинства у прозових творах про дітей Ю. Гордера, Дж. С. Фоера, А. Гавальди. У роботі *вдосконалено* прийоми вивчення дефінітивного ряду поняття «парадигми» (зокрема, у контексті поетологічного закодування та подальшого рецептивного розкодування «радісних» смислів у літературі про дітей); підходи до аналізу домінантних принципів моделювання художнього світу, зокрема прозових творів Ю. Гордера, Дж. С. Фоера, А. Гавальди у призмі поняття «радість»; *уточнено* філософсько-світоглядні, етико-естетичні, поетологічні особливості розгортання «наративу радості» в обраних для дослідження творах; *запропоновано підходи* до дослідження авторської оригінальності у репрезентації художньої образності у творах про дітей; *одержали подальший розвиток* новітні методологічні принципи вивчення літературно-естетичних феноменів, зокрема, через виявлені особливості моделювання художнього світу дитинства, через окреслення і дослідження «рецептивних горизонтів» сучасної світової прози про дітей, а також через структурування парадигми радості в художньому світі сучасної прози про дітей.